

O'ZBEKISTON BULOQLARI

Boymatov Said Boboqulovich

Chirchiq Davlat pedagogika instituti talabasi

Rejabov Muxriddin Yuldosh o'g'li

Chirchiq Davlat pedagogika instituti talabasi

ANNOTATSIYA

Dunyoda chuchuk suvni saqlashning har xil turlari mavjud. Ulardan biri bahor. Ularning ko'plari ma'lum qadimiy madaniyatlarda muqaddas joylar hisoblangan. Dunyo bo'ylab tarqatilgan buloqlar mavjud va ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ularning aksariyati umumiy xususiyatga ega va bu ularning suvlarining yuqori darajadagi tozaligiga ega bo'lishidir. Erning 70% suvdan iborat. Hayot uchun zarur bo'lgan bu element turli davlatlarda paydo bo'ladi va turli geografik xususiyatlarda taqsimlanadi. Ushbu suvni okeanlarda, ko'llarda, daryolarda topish mumkin va u muzliklarda ham muzlashi mumkin. Biroq, suv, shuningdek, er osti qatlamlarida yoki er osti hovuzlarida yashirinadi. Ushbu turdagi manbalarni tushunish buloq suvi nima ekanligini va undan oqib chiqadigan suv qaerdan kelib chiqqanligini tushunishga yordam beradi. Buloq suvi er ostidan yoki toshlar orasidagi suv oqimidan kelib chiqib, yuzaga ko'tariladi. Buloq suvining kelib chiqishi bizni har xil turlarini yaratishga imkon beradi.

Kalit so'zlar: Geografiya, Buloqlar, Obigarm, Issiqbuloq Sho'rsuv, Jalolobod, Garmchashma, Xo'jaobigarm, Shohimardon, Mingbuloq, O'n ikki buloq, Qo'shbuloq va boshqalar.

АННОТАЦИЯ

В мире существуют разные виды охраны пресной воды. Один из них весенний. Многие из них считались священными местами в определенных древних культурах. Есть источники, распространенные по всему миру, и каждый из них имеет свои особенности. У большинства из них есть общая черта и это то, что их вода имеет высокий уровень чистоты. 70% земли составляет вода. Этот элемент, необходимый для жизни, встречается в разных странах и распространяется по разным географическим объектам. Эту воду можно найти в океанах, озерах, реках, а также она может замерзать в ледниках. Однако вода также скрыта в подземных слоях или подземных бассейнах. Понимание этих типов источников поможет вам понять, что такое родниковая вода и откуда берется вода, вытекающая из нее. Родниковая вода поднимается на поверхность

из-под земли или из струи воды между скал. Происхождение родниковой воды позволяет нам создавать разные типы.

Ключевые слова: География, Родники, Обигарм, Иссык-Куль, Шорсув, Джалал-Абад, Гармчашма, Ходжаобигарм, Шохимардон, Мингбулак, Двенадцать родников, Кошбулак и др.

ABSTARCT

There are different types of freshwater storage in the world. One of them is spring. Many of them were considered sacred places in certain ancient cultures. There are springs distributed all over the world and each of them has its own characteristics. Most of them have a common feature and this is that their water has a high level of purity. 70% of the earth is water. This element, which is necessary for life, occurs in different countries and is distributed in different geographical features. This water can be found in oceans, lakes, rivers, and it can also freeze in glaciers. However, water is also hidden in underground layers or underground pools. Understanding these types of sources will help you understand what spring water is and where the water that flows from it comes from. Spring water rises from the ground or from a stream of water between rocks and rises to the surface. The origin of spring water allows us to create different types.

Keywords: Geography, Springs, Obigarm, Issyk-Kul Shorsuv, Jalal-Abad, Garmchashma, Khojaobigarm, Shohimardon, Mingbulak, Twelve springs, Koshbulak and others.

KIRISH

Buloqlar, chashmalar — yer osti suvlarining tabiiy holatda yer yuzasiga chiqishi (quruqlikda yoki suv ostida). B. suvli qatlamlarni daryo vodiylari, jarliklar, koʻl choʻkmalari kesib oʻtishidan, tektonik yoriklar, otqindi va choʻkindi jinslar kontakt zonalari mavjudligidan, suvli jinslar filtratsiya xossasining bir xil emasligidan paydo boʻladi. B. 2 ga boʻlinadi: 1) qaynar B.— yer ostidan gidrostatik bosim, gaz va bugʻlar taʼsirida yer yuzasiga chiqadi. Fargʻona vodiysida (Shoʻrsuv, Jalolobod), Tojikistonda (Obigarm, Issiqbuloq) koʻp. Qaynar B. paydo boʻlish sharoitiga qarab erozion va gaz bosimiga boʻlinadi. Bu B. artezian suvli qatlamlarning erozion kesilishi, tektonik yoriklardan otilib chiqishi hamda jarlik, soy va daryo vodiylarining suvli qatlamlarni kesib oʻtishi natijasida paydo boʻladi. Bunday B. Buxoro va Qoraqum neftgazli r-nlarida uchraydi; 2) sokin B.— sizot suvli katamlarning oldini suv oʻtkazmaydigan jinslar toʻsib qolishi yoki ochilib qolishi, karst buloklarining yer yuzasiga chiqishidan hosil boʻladi. Karst B.ning kattalari koʻp suvli (voklyuz). Ayrim karst B.dan sek. iga 200—250 l suv chiqadi. Bunday B. Fargʻona vodiysi jan. da, Zarafshon va Qashqadaryo vodiylarida koʻp, ulardan aholi keng foydalanadi. Bulardan tashqari

sek.iga 1000—1100 l suv beradigan yirik B. ham bor. O‘zbekistonda bunday B.lardan Qorabuloq (Qashqadaryo), Nurota va Deytbaland (Samarqand viloyati)da mavjud. B.dan chiqayotgan suvning o‘zgarishiga kura doimiy, davriy va o‘zgaruvchan, temperaturasi bo‘yicha sovuq (0° — 20°), issiq (20° — 42°), qaynoq (40° — 100°), juda qaynoq (100° dan ortiq) B.lar bo‘ladi. B.dan ekinlarni sug‘orishda, sanoatda, aholini suv bilan ta‘minlash va davolanishda (Xo‘jaipok bulog‘i, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida) foydalaniladi. Suvi ichiladigan va sug‘orishda foydalaniladigan B. Farg‘ona, Zarafshon, Qashqadaryo, Nurota, Toshkent vohalarining tog‘ oldi joylarida ko‘p. Bu yerlarda ayrim B.ning byoradigan suvi sek.iga 10—15 l ga yetadi. Shifobaxsh B. Tojikiston (Garmchashma, Xo‘jaobigarm), Qirg‘iziston (Jalolobod, Issiqota, Jetio‘g‘uz, Oqsuv), O‘zbekiston (Shohimardon) va boshqa yerlarda bor. Toshkent shahri Chorsu maydonida ham 1960- yillar oxirlarigacha "Chorsu" mehmonxonasi o‘rnida Ukkosha bulog‘i mashhur bo‘lgan. Sanoat ahamiyatiga ega sho‘r (tarkibida yod, bor, brom va boshqa elementlar bo‘lgan) B. tog‘ oldi, tog‘ orasidagi botiq, artezian xavzalar (Farg‘ona, Buxoro, Qarshi, Qoraqum)da uchraydi. O‘zbekistonda B.dan to‘g‘ri foydalanish maqsadida buloqli joylarning gidrogeologiya sharoitlari, B.lar paydo bo‘lishi jarayoni, suv temperaturasi, tarkibi va chiqadigan miqsoi o‘rganiladi. Surxondaryo Hisor, Bobotog‘, Ko‘hitang, Boysun kabi purviqor tog‘ tizmalari bag‘rida joylashgan bo‘lib, tabiat mo‘jizalariga boy, so‘lim go‘shalari, betakror tabiat manzaralari va tanga davo shifobaxsh buloq suvlari bilan ham tanilgan, sayyohlarni maftun etgan. O‘zbekistonning Boysun tumanidagi Xo‘jamayxona bulog‘i azaldan mahalliy aholi o‘rtasida shifobaxshligi bilan mashhur bo‘lgan. Maftunkor tabiat manzaralari qo‘ynidan sizib chiqayotgan obihayot o‘ta tiniq va yilning to‘rt faslida ham birdek salqin bo‘lib turadi. Uni iste‘mol qilgan yoshu-keksaga quvvat ulashib, qalbiga xushnudlik bag‘ishlaydi. Shu bois buloqning siru-sinoati bu suvdan iste‘mol qiladigan Darband qishlog‘i ahlini qiziqtirib kelgan. Juda ko‘p yillardan buyon Rossiyada ishlaydigan shifokor hamqishlog‘imiz bor,— deydi darbandlik Ravshan Amanqulov.— O‘zi zo‘r kardiolog. Shu kishi bir yili mehmonga kelganlarida gapdan-gap chiqib, qishlog‘imiz odamlari Xo‘jamayxona buloq suvining xususiyatini o‘rganib berishni iltimos qilgan. Shu bahona suvning tarkibini tahlil qilgan mehmonimiz uni “Kavkazdagi eng shifobaxsh suvlardan ham shifobaxshiroq ekan”, deya ta‘rif bergani, ayniqsa, yurak-qon, tomir kasalliklariga davo, deb aytganini eshitgan edim. Shundan buyon bu suvni kanda qilmay ichamiz va ruhan tetik bo‘lib yuramiz. Mutaxassislarning aytishicha, buloqdan sekundiga uch kub suv otilib chiqadi. Suvda bir metrgacha uzunlikdagi baliqlar suzib yuradi. Lekin, ularni hech kim ovlamaydi. Tepadan pastga qarab, torayib boradigan suv g‘orining chuqurligi ham o‘rganilmagan. Mo‘jizalarga boy Xo‘jamayxona atroflari yoz faslida odamlar, sayyohlar bilan gavjum bo‘ladi. Yer ostida to‘plangan suvning tabiiy holatda yer

yuzasiga chiqib turadigan joylari buloqlar deyiladi. Buloqlarni Markaziy Osiyoda va ba'zi Yaqin Sharq mamlakatlarida chashma deb ham ataydilar, arablar esa ayn deyi-shadi. Lotin tilida fontan atamasi ham dastlab buloqni anglatgan. Ularni dunyoning barcha qit'alarida, hatto dengiz va okean tublarida ham ko'plab uchratish mumkin. Ayniqsa, O'zbekistonning Farg'ona, Zarafshon va Qashqadaryo vodiylaridagi tog' oldi tumanlarini buloqlarsiz tasavvur qilish qiyin. Buloqlarni o'rganuvchi mutaxassislar ularning kelib chiqish sharoitiga qarab qaynarbuloqlar va sokin buloqlar deb ikki turga ajratadilar. Buloq suvlari yil davomida mavsumga qarab ba'zan ko'payishi yoki kamayishi mumkin. Buloq suvi nega hech tugamaydi, ular suvni mudom qayerdan oladi? Tog' yonbag'riga yog'gan qor va yomg'ir suvlarining bir qismi yerga shimilib, tog' jinlarining suv o'tkazmaydigan qatlamlari orasida to'planadi va relyefning pastroq joylaridan o'ziga yo'l topib, tog' yonbag'ri, adirlar, jarlik va soy yonbag'irlaridan yer yuzasiga chiqadi. Buloqlarning paydo bo'lish yo'llarini bundan qariyb 1000 yil avval buyuk olim Abu Rayhon Beruniy o'z asarlarida yozib qoldirgan. Odamlar juda qadim zamonlardan, ya'ni ibtidoiy jamoa davridan boshlab buloq suvidan foydalanib kelganlar. Buloqlar yonida qishloq, karvonsaroy, yom (jom), davolanish maskanlari (Chortoq, Jeleznovodsk va boshqalar) va sardobalar, hashamatli maqbaralar qurilgan. Ba'zan buloq suvi ancha naridan sopol quvurlar orqali keltirilib masjid ichidagi, hovuzlarga quyilgan. Asrlar o'tishi bilan ko'pgina buloqlar muqaddaslashtirilgan va ular haqida turli afsonalar to'qilgan. Ayrim buloqlarni payg'ambarlar nomi bilan ataganlar. Masalan, Buxorodagi Chashmai Ayyub me'moriy majmuasi o'rnida qadimda buloq bo'lganligi uning nomidan ham ko'rinib turibdi. Nurota tog'idagi buloq mahalliy aholi orasida muqaddas hisoblanadi. Buloq suvi kattagina havzada to'plangan. Hovuzda yuzlab baliqlar g'ujg'on o'ynaydi. Baliqlarga hech kim qo'l tekkizmaydi. Buloqlardan ko'pincha jilg'a, soy va hatto daryolar ham boshlanadi. Ulardan suv olgan daryolar ko'pincha Qorasuv (Qoradaryo) deb ataladi. Sababi, suvi tiniq bo'ladi, o'zan tubi sayoz joylarda ko'rinib turadi. Bir-biriga yaqin joylashgan buloqlar o'sha joyning nomiga aylanib ketgan hollar ham uchraydi. Masalan, Mingbuloq (Namangan viloyatida, Qoraqalpog'istonda va boshqa joylarda), O'n ikki buloq, Qo'shbuloq va hokazo. Yakka buloqlar ham ko'plab qishloq va shaharlarga nom bo'lib qolgan. Andijon viloyatida Buloqboshi aholi punkti va tumani, Toshkent viloyatida Arashonbuloq, Surxondaryo viloyatida Qamchibuloq, Mongoliyada Oltinbuloq (shahar), Oqbuloq, Dog'istonda Arnabuloq degan joylar bor. Mashhur tarixiy shahar Ardabil ham buloq yonida vujudga kelgan. Poytaxt Toshkent shahrida ham 20-asr boshlarida jarliklar yonbag'rida ko'plab buloq bo'lgan. Shulardan biri hozirgi «Chorsu» mehmonxonasi o'rnida, jar yoqasidagi «Ukkosha» bulog'i juda mashhur edi. Uzoq-yaqindan «Chorsu» bozoriga kelganlar yozning saratonida o'sha buloq suvidan zarang kosada olib ichardilar. Qishloq joylarda buloq suvidan hozir ham

ichimlik suvi sifatida va chorva mollarini, ba'zan esa ekinzorlarni ham sug'orishda foydalanib kelinmoqda. Buloqlar haroratiga ko'ra issiq suvli (Tojikistondagi mashhur Obigarm bulog'i, Farg'ona viloyatining Buvayda tumanidagi buloq) va sovuq suvli, suv tarkibiga ko'ra minerallashgan va oddiy chuchuk suvli bo'ladi. Mineral buloqlar shifobaxsh hisoblanadi. Shunday buloqlar yoniga shifoxonalar qurilgan. "Qaynar buloq" ziyoratgohi O'zbekistonning ko'rkam maskanlardan biri. Bu yerlar qadimdan suvga serob bo'lib, zamin bag'rini yorib chiqqan oltita buloq o'zidan nafis jilo taratib, kishilarni hayratga solib kelgan. Yer ostidagi ma'lum bir chuqurlikdan qaynab, toshib chiqadigan buloqning soflik darajasi, shifobaxsh xususiyatlari ta'rifini eshitib, hattoki, o'zga yurtlardan kelgan bemorlar ham o'z dardlariga shifo topmoqdalar, deyiladi. Mutaxassislarining ta'kidlashlaricha, Qaynarbuloqning orombaxsh suvi nafaqat inson kayfiyatini ko'taradi, balki uning salomatligi uchun ham yaxshi ta'sir ko'rsatib, ichak yo'llarining shamollashi, oshqozon yarasi, jigar, buyrak, yurak qon tomirlari hamda toshma kasalliklarini davolashda muhim ahamiyat kasb etadi. "Ba'zida Qaynar buloqning suvi 500 metr chuqurlikdan qaynab otilgandagi shiddatli ovozi uzoq-uzoqlarga eshitilib, kishilarni hayratga solardi", – deydi mahalliy aholi vakillari. – "Bundan hech kim cho'chimaydi, balki ana shunday ilohiy mo'jiza bizning atrofimizda yuz berayotganidan faxrlanamiz. Axir, kichik bir buloq shaklida ko'z ochib, jilosidan ko'z qamashadigan bu buloq suvining tiniq va shaffofligi har insonga zavq beradi. Kayfiyatini ko'taradi". Buloq haqidagi afsonagako'ra, bir vaqtlar buloq atrofidan shahar markaziga eltuvchi yo'l o'tgan. Shoshgan yo'lovchilar tezroq manzilga yetish uchun buloq yaqinidagi tor yo'lakchadan sakrab o'tgan. Bir kuni shaharga yo'l olgan shoshqoloq yo'lovchilardan biri buloq yaqiniga kelib, endi o'tmoqchi bo'lganda yonida otliq bir mo'ysafid paydo bo'lganini ko'rib qoladi. Mo'ysafid buloq atrofini uch bor aylanib yana ko'zdan g'oyib bo'lgan. Shundan buyon bu yerlik odamlar shahar markaziga borish uchun buloqqa yaqin yo'ldan o'tishga cho'chib qolishgan. Uzoq bo'lsada boshqa yo'ldan xotirjam manzilga yetib olishga harakat qilishadi. O'sha davrdan buyon ko'pchilik ot ustida paydo bo'lgan mo'ysafidni "Qaynar buva"ning ruhi deb, bu joyni muqaddas ziyoratgoh sifatida qadrlab kelmoqda. Bugungi kunda bu joylar obodonlashtirilib, Qaynar buva mozori muqaddas ziyoratgohga aylantirildi. Ana shu jarayonda uning yonidagi oltita buloq atrofi yanada kengaytirildi.

XULOSA

Ta'kidlash joizki, qishloq xo'jalik mahsulotlarini qayta ishlash tarmog'ining etarlicha rivojlanmagani bilan bog'liq muammolarni hal etish uchun choralar ko'rilmogda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2009 yil 26 yanvardagi "Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarishni kengaytirish va ichki bozorni to'ldirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 1047-Qarori buni tasdiqlaydi. Ushbu

hujjatga ko‘ra, sut va go‘shetni qayta ishlash bilan shug‘ullanadigan ishlab chiqaruvchilarga qo‘shimcha imtiyozlar berish, jumladan, mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to‘lovini 50 foizga kamaytirish ko‘zda tutilgan. So‘nggi yillarda O‘zbekiston hukumati chorvachilikni rivojlantirish, ayniqsa, qoramol parvarish qilishga alohida e‘tibor qaratmoqda va mavjud muammolarni hal etish yo‘llarini topishga tayyor. Sohani rivojlantirish shart-sharoitlarini takomillashtirishga doir rejalashtirilayotgan choralar bundan yaqqol dalolat beradi. Jumladan, bu borada zotdor mollarni xarid qilish va naslchilik ishini jadallashtirish, veterinariya xizmati ko‘rsatishni tashkil etishga davlat tomonidan yordam berish, mahsuldor mollarni sotib olish uchun mikrokreditlar ajratish, ozuqa ekinlari uchun ajratilgan erlardan maqsadsiz foydalanishga barham berish, qishloq aholisining chorva mollari parvarish qilishdan manfaatdorligini oshirishga oid choralarni O‘zbekistonda chorvachilik yanada kuchaytirish rejalashtirilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1 Iqtisodiy nazariya kursi: oliy ta‘lim o‘quv yurtlari talabalari uchun o‘quv qo‘llanmasi (rus tilida). Mualliflik jamoasi rahbari va muharrir – A.V.Sidorovich; M.V. Lomonosov nomli Moskva davlat universiteti. - Moskva: «Delo i servis» nashriyoti, 2007. – 1040 s.
- 2 O‘zbekiston Respublikasi Soliq Kodeksi. Toshkent, 2008.
- 3 O‘zbekiston Respublikasi er zahiralari holati va ulardan foydalanish to‘g‘risidagi Milliy hisobot (1991-2008 yillar).
- 4 Sosiologik so‘rov natijalari bo‘yicha hisobot (BMTTDning “O‘zbekistonda chorvachilik sohasining barqaror rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash” loyihasi buyurtmasiga muvofiq fermer va dehqon xo‘jaliklari so‘rovi), Toshkent, 2007. Ijro etuvchi idora: “TAHLIL”Ijtimoiy tadqiqotlar markazi.
- 5 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2006 yil 23 martidagi “SHaxsiy tomorqa, dehqon va fermer xo‘jaliklarida chorva bosh sonini oshirishni rag‘batlantirish bo‘yicha chora-tadbirlar” to‘g‘risidagi 306- sonli Farmoyishi.